

HALK KÜLTÜRÜNDE SAĞLIK

Editör: Prof. Dr. Ömür CEYLAN

HALK KÜLTÜRÜNDE
SAGLIK

Halk Kùltüründe Sağlık

Motif Vakfı Yayınları
Sıra No: 21

Editör
Ömür Ceylan

Kapak Tasarımı
Nazile Arda Çakır

Sayfa Tasarımı
Hüseyin Özkan

ISBN: 978-975-9049-34-8

Aralık 2021

Motif Vakfı Adres:
Derviş Ali Mah. Kariye Yađhane Sk. No:5
Edirnekapı - Fatih - İSTANBUL
Tel: 0 212 531 61 68
Faks: 0 212 635 52 43
Web: www.motifvakfi.com.tr
E-mail: motif@motifvakfi.com.tr

HALK KÜLTÜRÜNDE SAĞLIK

Editör: Prof. Dr. Ömür CEYLAN

İçindekiler

SUNUŞ	11
Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR - Prof. Dr. Ömür CEYLAN	
GİRİŞ	17
HALKBİLİMİNDE "HALK TIBBI"NDAN "SAĞLIK KÜLTÜRÜ" KAVRAMINA DÖNÜŞÜMLER.....	19
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	
ANLATMA, ANLATI VE RUH SAĞLIĞI.....	25
Prof. Dr. Mehmet AÇA	
DÜNDEN BUGÜNE HALK HEKİMLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.....	33
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	
TÜRKÇE TIP LİTERATÜRÜ VE HALK HEKİMLİĞİ	39
Prof. Dr. Şaban DOĞAN	
LİTERATÜR	47
16.YY ŞAİRİ NİDÂÎ'NİN TIBBA DAİR ESERLERİNDE HEKİMLİK VE HASTALIKLARLA İLGİLİ UNSURLAR	49
Doç. Dr. Ümran AY SAY	
EDEBÎ VE FOLKLORİK YÖNÜ OLAN BİR TIP YAZMASI: MÜNTEHAB-I ÂLİYE.....	71
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KOLUNSAĞ	
AHMED CÂVİD'İN TERCEME-İ KENZÜ'L-İŞTİHÂ'SINDA HASTALIK VE SAĞLIK	87
Ceyda ÇELEBİ	
TARİHSEL TIP METİNLERİNİN AKIL VE RUH HASTALIKLARINA BAKIŞI	99
Prof. Dr. Şaban DOĞAN	

HALK HEKİMLİĞİ VE OCAKLAR SAĞALTMA YÖNTEMLERİ VE UYGULAMALAR	115
HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA ISPARTA ÖRNEĞİ VE HALK HEKİMLİĞİNİN GELENEKSEL TAMAMLAYICI TİPA DÖNÜŞÜMÜ	117
Fatma Koçer ERTÜRK – Prof. Dr. Halil Altay GÖDE	
KÖTÜ RUHTAN KAÇINMA, KORUNMA VE SAĞALTIM UYGULAMALARI: KIZIK HALK İNANÇLARI ÖRNEĞİ	133
Doç. Dr. Ali Osman ABDURREZZAK	
ANA SİFTESİ İLE ANA KÜÇÜĞÜ: RİZE'DE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARININ İKİ KUTSAL ÖZNESİ.....	153
Aslıhan HAZNEDAROĞLU	
TOKAT'TA HASTALIK SAĞALTMA KULLANILAN TEKKELER, TÜRBELER VE ÖNEMLİ MEKÂNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	177
Onur DEMİRCAN - Dr. Öğr. Üyesi Muhammed AVŞAR	
HALK HEKİMLİĞİ EKSENİNDE HARAP HASTALIĞI VE TEDAVİSİ.....	201
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ	
ANADOLU'DA KONUŞMAYAN, KONUŞMASI GECİKEN ÇOCUKLARLA İLGİLİ BAZI HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINA ETNOLOJİK YAKLAŞIM	213
Etnolog Alparslan SANTUR	
KAYSERİLİ BİR HALK HEKİMİ MUSTAFA ÖZHÖBEK VE HASTALIK SAĞALTMA KULLANDIĞI YÖNTEMLER	223
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed AVŞAR	
KONYA'DA HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI	245
Arş. Gör. Dr. Nilgün AYDIN	
HOTAMIŞ'TA YILANCIK OCAĞI	263
Öğr. Gör. Dr. Ebru BİRKAN AKHAN	
HASTALIK SAĞALTMA OCAKLARIN ROLÜ VE BUNA BAĞLI UYGULAMALAR: TOKAT ÖRNEĞİ.....	275
Asena Tuğçe YILMAZ - Dr. Öğr. Üyesi Muhammed AVŞAR	
YANIK TEDAVİSİNDE GELENEKSEL HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI.....	293
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR	

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ŞİFA UYGULAMALARINDA DIŞIL ENERJİ VE KADININ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	309
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Aycan AYDOĞAN	
HALK SAĞLIĞINI TEHDİT EDİCİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI	327
Bestami BOZOĞULLARINDAN	
SAĞALTIM ARAÇLARI	339
ROMA DÖNEMİ TEDAVİLERİNDE HAYVANLARIN MİDE ÖZSUYUNUN (COAGULUM) KULLANIMI	341
Doç. Dr. Sema SANDALCI	
İNANÇ-SAĞLIK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK KÜLTÜRÜNDE RİTÜEL YEMEKLER	353
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ - Songül ERMEÇLİ	
TÜRK HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA BİR SAĞALTMA UNSURU OLARAK KEMİK	369
Arş. Gör. Dr. Nezih TATLIÇAN	
TÜRK HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA ANTEP FISTIĞININ KULLANIMI	387
Gökhan KARABUDAK	
COVID-19 SÜRECİNDE TOKAT AKTARLARI ÖRNEKLEMİNDE ŞİFALI BİTKİLERE YÖNELİMLERİN TESPİTİ.....	399
Talha TOPAÇ	
KİRPİ ÜZERİNDEN GELİŞEN HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI VE BU UYGULAMALARIN KİRPİ POPÜLASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	411
Yeliz BOZOĞULLARINDAN	
ŞİFA KAYNAĞI OLARAK SU VE SU KÜLTÜRÜ	421
ŞİFALI SULARDAN GELEN SAĞLIK: GÖNEN ÖRNEĞİ.....	423
Betül UZGİDİM	
ŞİFA TASLARI BAĞLAMINDA İSTANBUL SU MÜZESİ KOLEKSİYONUNDA BULUNAN MEMLÛK DÖNEMİ ŞİFA TASLARI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ	437
Dr. Ercan TOPÇU	
MÛSÂDERE EDİLEN BİR ŞİFÂ TASININ HİKÂYESİ 1775	461
Prof. Dr. Cahit TELCİ	

SAĞLIK TÜRKÇESİ	473
ÇUVAŞ ATASÖZLERİNDE "SAĞLIK"	475
Doç. Dr. Sinan GÜZEL	
TATAR TÜRKÇESİNDE ANATOMİ İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	493
Arş. Gör. Eren ÜNLÜ	
SURİYE TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA "DUMAĞI ve DEMREĞİ" KELİMELERİ ÜZERİNE	507
Atanur ÖZDEMİR	
SAĞLIK EDEBİYATI	523
HALKBİLİMSEL METAETİK KURAM ÇERÇEVESİNDE HALK FELSEFESİNDE SAĞLIKLI OLMAK OLUMLU ETİK DEĞERİNİN DEDE KORKUT ÖRNEKLEMİ	525
Dr. Sacide ÇOBANOĞLU	
SELİM CEFAYHURUŞ MASALI ÖRNEĞİNDE SÖZLÜ ANLATILARIN SAĞALTICI GÜCÜ.....	539
Dr. Öğr. Üyesi Gülcan KIZILÖZEN	
HALİD ZİYA'NIN KISA HİKÂYELERİNDE HASTALIK	549
Doç. Dr. M. Onur HASDEDEOĞLU	
TARİHİN SAĞLIK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ DENETİMİNE TARİHLE İLGİLİ ROMAN ÜZERİNDEN BAKMAK: VEBA GECELERİ.....	571
Dr. Öğr. Üyesi Duygu OYLUBAŞ KATFAR	
TEKNOLOJİ TASARIM EKONOMİ VE MODERN UYGULAMALAR	581
ŞİFA SEYAHATLERİNDEN COVID19'DAN KAÇMAYA KADAR SAĞLIK TURİZMİ.....	583
Öğr. Gör. Dr. Kader EROL	
MEDİKAL KOYUN POSTLARININ HALK SAĞLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ.....	597
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ER	
DİŞ HEKİMLİĞİNDE SANAL GERÇEKLIK UYGULAMALARI	607
Arş. Gör. Gülfem Özlü UÇAN - Doç. Dr. Bahadır UÇAN	

HASTA YAKINLARININ RUHSAL RAHATSIZLIKLARA BAKIŞI VE GELENEKSEL YÖNTEMLERLE TEDAVİ ARAYIŐLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME ÖRNEĞİ	615
Hemőire Selda DOĞAN	
ÇİZİM EĞİTİMİ ALMAMIŐ GENÇ YETİŐKİNLERDE BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK ÇİZİM İLE D10 TESTİ UYGULAMASI	625
ÖĞr. Gör. Serap YILDIRIM GEREN	

TARİHİN SAĞLIK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ DENETİMİNE TARİHLE İLGİLİ ROMAN ÜZERİNDEN BAKMAK: *VEBA GECELERİ*

Dr. Öğr. Üyesi Duygu OYLUBAŞ KATFAR
Kapadokya Üniversitesi

Özet

Sağlık sosyolojisi, hastalıkların halk içerisindeki kültürel süreçleriyle ilgilenir. Bu süreçler tarih biliminin takibi yanı sıra kolektif hafıza ile de birikerek halkın aktarım rolündeki konumunu da belirler. Hatta halk, yazar ya da okur olarak da edebî eserlere bu hafızayı yansıtarak itibarî bir âlem kurabilir. Tarihle ilgili bir roman olan *VeBa Gecele-ri*'nin girişinde de yazıldığı üzere hem bir tarihî roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarih olma iddiası, eser içinde verilen pek çok ansiklopedik bilgiyle örtüşür. Yazarın metindeki bu denetimi, zamanın otoritesi hakkında düşündürücüdür. Otorite, tarihle ilgili romanlarda hem yazarın anlatacaklarına tarihsel bir çizgi çizmeyi; hem de onu hakikat ve kurmaca arasındaki gerçeklikler alanında değerlendirmeyi sağlar. Bu değerlendirme, kendi iç gerçekliğinde yeniden kurduğu anlatıyı değişen döneme ve insana göre şekillendiren bir hesaplaşmayı barındırır. Hesaplaşmanın özünde tam anlamıyla kurgu olamayacağı bilinen ama şüpheli okura da kapı açan bir üslup benimsenir. Çalışmada da bu yüzden tarihle ilgili roman merkezinde ima edilen okuyucu ile gerçek okuyucu arasındaki durumlar düşünülerek, tarihî kişinin kültürle olan konumu, yazarın imgeleştirdikleriyle ima edilen bir yazarın da varolduğu gösterilmeye çalışılacaktır. *VeBa Gecele-ri* salgın yönetiminin halka etkileri bakımından anlatının zamanına bakılarak değerlendirilecek, anlatıldığı zaman ve tarihî gerçeklikler üzerinden karşılaştırmaya tabi tutulacaktır. Yazar merkezli eleştiriden psikanalitik; okur merkezli alımlama estetiği, kültürel hegemonya; toplum merkezli tarihsel ve sosyolojik eleştiri teorileri üzerinden inceleme yöntemi hedeflenerek dramatik insanın kolektif üzerindeki etkileri sorgulanacaktır. Böylece metne politik sembolizm olarak da bakmanın, halk sağlığı sosyolojisiyle ilişkilendirilmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: sağlık sosyolojisi, salgın yönetimi, politik sembolizm, veba, anlatı, halk.

**CONSIDERING HISTORY'S SUPERVISION OVER THE
SOCIOLOGY OF HEALTH THROUGH A NOVEL ABOUT
HISTORY: *VEBA GECELERI***

Abstract

Sociology of health is concerned with the cultural processes of diseases in the public. These processes determine the position of the people in the transmission role by accumulating with the collective memory as well as the follow-up of the science of history. In fact, the public, as writers or readers, can create a conventional universe by reflecting this memory on literary works. As it is written in the introduction of the historical novel *Veba Geceleri (Nights of Plague)*, the claim of being both a historical novel and a history written in the form of a novel coincides with many encyclopedic information given in the book. This supervision of the author on the text is thought-provoking about the time authority. Authority ensures drawing a historical line for what the author will tell in historical novels, and it also ensures evaluating it in the field of realities between truth and fiction. This evaluation contains a confrontation shaping the narrative it builds in its own inner reality according to the changing period and people. In the essence of confrontation, a turn of phrase that is known to be not entirely fictional but also opens the door to skeptical readers is adopted. The aim of the present study is to show that there is also an author who is implied with what the author images, historical figure and where he stands with the culture, considering the situations between the reader and the real reader. *Veba Geceleri (Nights of Plague)* will be evaluated by addressing the time of the narrative in terms of the effects of the pandemic management on the public and will be subjected to comparison over the time and historical realities in which it is told. Psychoanalysis from author-centered criticism; cultural hegemony from reader-centered aesthetics of reception; the effects of dramatic construction on the collective historical and sociological criticism theories will be questioned by targeting a society-centered approach. Thus, it will be possible to see the text as political symbolism and association of sociology of public health.

Key words: sociology of health, pandemic management, political symbolism, plague, narrative, public.

GİRİŞ

Romanın yazılma zamanı, metnin dışındaki okurla yapılan sözleşmeyi barındırır. Bu sözleşmede okur, ya yazarın ya da kendisinin de içinde bulunduğu bir devrin gerçeği üzerinden bakarak kurguya katılır. Kurgunun bu anlamda gerçekle dolaylı da olsa ilişkisi vardır. *Veba Geceleri* romanının da koronavirüsün etkilerinin görüldüğü bir devirde yayımlanmış olması, eserin yazılma zamanının önemine dikkat çekilmesini gerektirir. Tarihle ilgili roman olarak tarihte yer alan bir bilgi boşluğunu romanın doldurduğunu hatırlatır. Bu boşluk eserin kurgu zamanındaki gerçekliği üzerinden sunulur. Elbette romandaki Minger adasının ya da bazı karakterlerin kurgu olmasına rağmen kendi iç gerçekliğini tamamlayıcı oluşu, eserin okunma zamanında ve aslında yazılma zamanının da bir kısmında geçmişte tanıdık olduğu başarıları anımsamasını sağlar. Yani tarihle ilgili romanlar daha önceki bir çıkmazdan insanların nasıl kurtulduğunu hatırlayacağı siyasi ve toplumsal uyarılarla doludur. Mesela romanda anlatı sesi “Bazısı karantinacılar gelir, evi, dükkânı kapatır, eşyaları yakar diye ölüyü saklıyor. Bazısı da her ölüye vebadandır diyor” (Pamuk, 2021: 39) der. Bu söylem eserin yayımlandığı zamanın insanının kaygılarına benzerdir ve aynı çare arayışını belleğinden zamanına taşımasına aracı olur. Yazılma zamanı kültürel hegemonya üzerine düşünmek ve bunu da tarihin sağlık sosyolojisi üzerinden edebî bir metni aracı kılarak sorgulama hedefini gerçekleştirir görünmektedir. Bu hedefe romanın başında tarihyazımcı üstkurmaca ile yazım hikâyesini de okura takip ettiren şu cümlelerle ulaşılır: “Ama zor olan veba ve karantina mücadelesini yöneten iktidar sahibi erkeklerle, paşalarla ve doktorlarla özdeşleşmekti.” (s. 12) Yine kurmaca karakter Doktor Nuri Bonkowski Paşa’nın “Eskiden Avrupa ile Osmanlı’yı iki yüz yıl ayıran medeniyet çizgisi de Tuna Nehri değil aslında vebadır!” (s. 20) demesi üzerine düşünülebilir.

Veba romanda bir metafor olarak kullanılır. Bu metaforun bağlam üzerinden kazandığı anlam çok yönlüdür. Bağlama bakmak için kurgunun doğasını sorgulatan güvenilir anlatıcının söylemlerindeki karşıtıklara dikkat çekilmelidir. “Doktor Nuri Müslümanları karantina kurallarına uydurmanın Hıristiyanları uydurmaktan zor olduğunu tecrübeyle biliyordu” (s. 21) diyen güvenilir anlatıcının varlığı yanı sıra Hristiyanların “Müslüman-Hıristiyan kavgası çıkarıp, bu huzurlu adayı karıştırıp burayı da Girit gibi Osmanlı’nın elinden koparıp almaktır.” (s. 37)

demesiyle iç karışıklık vurgusu yapıldığı da romanda takip edilmektedir. Hatta yeri gelir Rum eczacıların kötü niyetleri olduğu Sami Paşa karakterine söylenir: “Yüz yıl önce Fransızlar giyotinleriyle bütün kralları, zenginleri ve her önüne geleni idam ederlerken iyi oluyor ama biz burada şımarık katilleri ve karantinayı sabote eden ayrılıkçı vatan hainlerini cezalandırınca kabahat oluyor. . .” (s. 367) Sonuç olarak güvenilmez anlatıcının varlığı çok yönlü bakışın esere yansımına aracı olması bakımından önemlidir ve bağlam gereği tüm kültürel süreçler bazen doğrudan anlatıcının söylemiyle bazen de karakterlerin diyaloglarıyla bir sözlü tarih alanı oluşturmaktadır. Bu alanın kurguda varolması sorgulanabilir. Ancak romanın gerçekleşmiş ya da gerçekleşme ihtimali olması üzerine düşünüldüğünde tarihle ilgili romanın kurgudan da tam anlamıyla uzak olduğu söylenemez.

Hans Vilmar Geppert'nin *Der Andere Historische Roman* 'da kullandığı 'diğer tarihî roman' terimini (Geppert, 1976: 34) burada değerlendirmek gerekir. Okur kitlesinin uzağında kalan tarihe bakışı, klasik tarihî romandan ayrılan yönler olduğunu düşündürür. Mesela ilk kez Linda Hutcheon tarafından kullanılan tarihyazımcı üstkurmaca (Hutcheon, 2020:189) tarihte varolan şeylerin öğrenilme kaynaklarına da odaklanır. *Veba Geceleri* de bir çerçeve anlatı üzerinden ele aldığı veba olayını çoklu bakış açısıyla bu doğrultuda değerlendirmektedir. Yenitarihselci eser, tarihî bir gerçekten yola çıkarak bir yandan bu gerçeği kurmaca olduğunu bilen okura rağmen değerlendirmekte bir yandan da olayın anlatımını kurgulayarak okurda gerçeklik izlenimi yaratıp aslında onu şüpheye düşürmektedir. Böylece Eco'nun örnek okuru (Eco, 2008: 22) gibi Pamuk'un da bir yazar olarak *Saf ve Düşünceli Romancı*'da ifade ettiği 'hem saf hem düşünceli' okuru hedef aldığı (Pamuk, 2016, s. 36) ve tarihyazımcı üstkurmacanın buna aracı olduğu söylenebilir. “Tarih ise kurmaca metne dâhil olduğunda romanın okuyucu karşısındaki konumu saf okurun tarafındadır. Ancak tarihî romanı bilimsel bir bilgi olarak görmek yanıltıcıdır. Çünkü tarihî roman da bir romandır.” (Oylubaş Katfar, 2020: 21) Sonuç olarak denilebilir ki, tarihle ilgili romanların iç gerçekliği önemlidir ve Carr'ın dediği gibi en nihayetinde tarihin de bir yorum (Carr, 1996: 34) olduğu anımsanmalıdır. *Veba Geceleri* romanında da Batı'nın Osmanlı'yı hasta adam olarak görmesi okura hatırlatılır. Hatta II. Abdülhamit'in yeğeni Pakize karakterinin söylemiyle padişahın katil olma ihtimali üzerine okur şüphe de bırakılır. Polisiye kurgu havasıyla tarihî kişi padişahın merakı olduğu bilinen bir çatışma unsuru ile de ilişki kurulur. Okurun yazarla yapacağı tüm sözleşmeler tarihteki boşlukların okuru şüphede bırakıp çok yönlü düşünmesini sağlayacak niteliktedir. Karakterleştirme de bunu destekler.

Romanda kullanılan anlatım teknikleri sorgulandığında karakterleştirmelere pek müsaade edilmediği görülür. Karakterler tarih kitaplarındaki kâğıt varlıklar gibidir. Romanın anlatıcının bilincinden okunması da karakterlerle olan doğru- dan ilişkiye mesafe koyar. Vebaya yakalanan ve ölümle mücadele eden insanların iç konuşmalarına dahi şahit olunmaz. Tarihin boşluk bıraktığı bu kâğıt varlıkların sessizliğini Pamuk, romanın içinden anlatıcı sesiyle doldurmaya çalışır. Bu ses “Tarihi hikâyeler ne kadar ‘romantik’ iseler, o kadar doğru değildirler ve ne kadar ‘doğruysalar’ -ne yazık ki- o kadar da romantik değildirler.” (Pamuk, 2021: 148) ifadesiyle desteklenir. Orhan Pamuk’un iç konuşmaya ya da bilinç dışına en çok malzeme verebilecek bir konu seçiminde bulunması ve veba anlatısını seçme amacı bu cümleyle açıklanabilir. Ancak ona göre romanda tarih, politik sembo- lizm odaklıdır. Bu yüzden karakterleştirme ön plana çıkarılmamıştır.

KURGUSAL TARİH YA DA TARİHSEL KURGU: ŞARK VEBASI

Pamuk’un *Veba Geceleri*’nin yazım süreci düşünüldüğünde anlatının ko- ronavirüs ile ilişkilerinin olup olmadığını sorgulamak gerekir. *Saf ve Düşünceli Romancı*’ya bakıldığında görülür ki 2011 yılına kadar vebanın romanını yazma fikrinin varlığından haberdar olmak mümkündür. Hatta yazara dair söyleşilerde de bu konunun kırk yıldır zihnini meşgul ettiği takip edilebilir. Bunu “19. yüzyıl sonrası romanda zaten birleştirici şeyin, bazen veba gibi doğal bir felaket (Nişanlılar, Alessandro Manzoni), bazen bir savaş (Savaş ve Barış, Tolstoy), bazen da kitaba adını veren bir edebi kişilik” olduğunu düşündüğünü belirtmesi de destekler. (s. 127) Elbet romandaki bu ortak nesnel zamanın da katkısı yadırganamaz. Okurun hayal etmesine yardım eden yazar, son beş yılda *Veba Geceleri*’ni yazarken dünyayı bir anda virüs ortamı içinde bulur ve yazdıklarını değiştirerek çağın insanı olma rolünü de üstlenir. Bu rol, vebanın tarihine romanı üzerinden bakıldığında yazarın aslında tek bir gerçeklik olmadığını sağlık sosyolojisi üzerinden gösterme hedefini vurgulamaya çalıştığı anlaşılır. Romanda Osmanlı’nın ticaret ağlarının genişliği sebebiyle vebanın taşındığı fikri Nikifora karakteri üzerinden anlatılır. Bu dönemde gülsuyu kokulu el kremi, mentollü, şekerli ve yeşil renkli öksürük pastilleri imal edildiği ve Abdülhamit’in demiryolu siyaseti sayesinde bazı uzak vilayetlerde satış yapılabildiği görülmektedir. (s. 50) Nükhet Varlık da tarihî anlatılarda romandaki gibi Osmanlı’nın veba ihracatçısı gibi tanımlandığına işaret eder. (Varlık, 2017: 20) Hatta benzer ifadelerle Susan Sontag *Metafor Olarak Hastalık* kitabında da bazen vebanın ‘Şark vebası’ diye tanımlandığını vurgular. Bu tanımlama, okurun aslında ilk dikkatini çeken yerdir ama daha sonra bazı ayrıntılarla çoğul gerçeklik içinde kaybolur. Çünkü Pamuk okuru bir yandan

oryantalist değerlendirmelere karşı uyarırken, diğer yandan romanın yazıldığı zamanın şartları içindeki Şark'ı da sivrilterek üzerine düşündürür.

Saf Okur Gözünden Veba Tarihi

Romanda ilk olarak vebanın insana nasıl bulaştığı bilgisinin bile epey bir zaman sonra öğrenildiğine dikkat çekilir. Nükhet Varlık da çoğu veba olayının farelerle ilgisinin sonradan öğrenilmiş olduğunu açıklar. Hatta çalışmada veba tarihiyle ilgili pek çok ayrıntı mevcuttur ve bu ayrıntılar romanla karşılaştırıldığında *Veba Geceleri*'nin isabetli söylemler taşıdığı görülür. Mesela romanda Bonkowski Paşa'nın anlatımıyla vebanın fareler ve onların taşıdığı pirelerin insanı ısırmasıyla yayıldığı bilgisi (s. 34) ve “Sıçanları öldüren mikrobun, insanları öldüren veba mikrobunun aynısı olduğunun 1894'te Alexandre Yersin tarafından keşfedildiği anlatılır. (Pamuk, 2021: 40) Her ne kadar vebayla ilgili bilgilerin epey bir zaman sonra öğrenildiği belirtilse de attarların, tıp eğitimiyle uyumlu modern eczanelere rakip olması ve Bonkowski'nin önerisi ve Abdülhamit'in ilk başlardaki desteğiyle yeni bir eczacılar nizamnamesinin düzenlenmesi, attarlarda zehirli, uyuşturucu, sağlıksız tozların reçete ile bile satışının yasaklanması romanın anlatılan zamanının yanı sıra okunma zamanının da tartışması içine dâhil edilebilir. (s. 52) Yine Nikiforo ve Bonkowski'nin karakter diyaloglarıyla “Karantina söylentilerinden sonra tarifeli gemilerde azalma, tarifersizlerde artış olması, bazı zengin ailelerin ‘karantina ilan edilecek, kaçamayacağız’ diye adadan gitmeleri” (s. 56), yakında herkesin hastalanacağı ve hastane yataklarının yetmeyeceği, doktorların hastaya, mezarcuların cenazeye yetişemeyeceği durumların sorgulanması salgınla ilgili bilinçdışı düzlemin yansımalarını gösterir. Yazar bu anlamda saf okurların koronavirüsle tecrübe ettiği benzer yaşantıları veba ile ilişkilendirir.

Düşünceli Okur Gözünden Veba Tarihi

Hastalığın arkaik kültürden vebayla taşıdığı kaygı ortaklığı, tanrısal olandan modern insanın şiddetine doğru yönelir. Bu ortaklık, insanın yaratılışından beri tecrübe ettiği ceza motifiyle vurgulanır. Arkaik kültürde tanrıların öfkelenmesiyle bulaşıcı hastalıkların bir ceza olarak gönderilmesi inancı hâkimdir. Hatta Crawford'un *Ölümcül Yakınlıklar* kitabında bahsettiği ‘kara ölüm’ diye tanımlanan vebanın Almanya’da kırbaçlama akımını ortaya çıkardığına dair anlatılar mevcuttur. (Crawford, 2018: 161) Bu anlatılarda insan cefa çekerek bedel ödediğini Tanrı’ya gösterip bir nevi kurban sunar. Böylece salgınlardan korunduğuna inanır. Bu inanç yüzünden cefa çekerek kaygıyı azaltma, tanatolojik eylemle yüzleşmeyi dışlayarak histerinin kitlesel olarak yayılmasını sağlar. Romanda da Pamuk, hastalıktan korunmak için dua kâğıdı ve muska yazarlarla

iletişime geçen Bayram karakterinin ölümünü ve kimi papazların verdiği benzeri tılsımlardan fayda bekleyen Hristiyanların varlığını aynı ortak noktada birleştirir. Farklı kültürlerden pek çok histerik hâl, aslında ölümcül yakınlıkla yüzleşmeyi dışlar, dışarıdan geldiğine inanılan şiddet unsuru yerini kök sebeplerden ve çare arayışlarından uzaklaşmaya bırakır. Müslümanların kadercilikle ilişkilendirilmesi konusu buna örnek gösterilebilir. Ölülerini kireçlemeye ve karılarını, kızlarını muayeneye ikna edecek Müslüman ve tecrübeli doktora ihtiyaç duyulduğu romanda sık sık belirtilir. Düşünceli okur elbette burada hacıların hastalığı yayma mevzusunun Abdülhamit'in İslam birliği hedefiyle ilişkilendirilmesi anlatılarını hatırlayacak, anlatıcı da “Biz bunu oryantalist tarihçiler gibi salgın karşısında Müslümanların ‘kaderciliği’ ile açıklamıyoruz.” (Pamuk, 2021: 134) diyerek aslında okuru şüphede bırakacaktır. Oysa avcı-toplayıcılardan çağdaş şehirli insanlara dönüşürken mikroplar insan yaşamına eşlik etmektedir.

Ekolojik düşüncelere karşı tepkisizliğin insanın yeryüzünü denetimi altına alıp mikropların alanını işgal etmesi ve sonuçlarına katlanması şeklinde olduğu bilinir. (Crawford, 2018: 207) Bu alana dâhil olan zenginlerin ölüp mallarına yersizlerin sahip olmasının anlatıldığı Tukidides'in tarihindeki gibi sosyolojik çıkarımlarda da görüldüğü üzere (s. 82) ölümcül yakınlıkla yüzleşebilmek gerekir. Bu doğrultuda ölüm elbette ritüellerle ilişkilidir ve bu aşamada beden içi görülmemektedir. Ancak tarihin sağlıklı ilgili denetleyeceği beden içi ölüm, şiddetin topolojik görünümüyle birlikte düşünülmesi gereken bir süreçtir. Byung Han'ın *Şiddetin Topolojisi*'nde de belirttiği ve romanda da yazarın okurun zihnini yeni bir savaş tarzı olan viral ile doldurması, toplumsal bedenin alanını düşünceli okur tarafından görünür kılar. Toplumsal beden devletin gözetiminin farkındadır. Bu olgu, halk sağlığı konularında halkın arasında öjeni, dünya nüfusunu azaltma hikâyeleriyle de oldukça yayılmıştır. Hatta tarihin defterlerinde kayda alınmış örnekleri mevcuttur. Bu hafızayı taşıyan düşünceli okur Turner'nin *Beden ve Toplum*'da belirttiği gibi “Bedenin artık sakramental (kutsal nesnelere, ayinlere önem veren) ritüelciliği içeren kutsal bir drama odağı değil; devletin nihai gözetimi altında” olduğunun bilincindedir. (Turner, 2019: 183) Romanda bu bilinç bir ikilem üzerinden sunulur. Şeyhlere eleştiri getirirken insanların dua ile kaygıdan korunmaları konusuna özellikle değinilir. Böylece ölüm az da olsa beden dışından kutsallaştırılmaya devam ederken politik sembolizme de malzeme oluşturur. Pamuk bu vesileyle aslında varmak istediği eleştiriye yaklaşır. Osmanlı'nın kulluk ilişkisi eleştirisinin psikolojik durumu romanda şöyle ifade bulur: “Bu duygu, geleneksel Osmanlı âleminde babası tarafından unutulmuş ve yüksek mertebeye tarafından yeterince sevilmeyen yalnız kulun klasik kalp kırıklığının hikâyesidir.”

(Pamuk, 2021: 235) Romanda II. Abdülhamit'in tarihî bir kişi olarak salgını şiddetli ve önemli göstermeme politikası ile aslında salgına değil salgın söylentisine son vermeyi hedeflediği ve halkın kendisine güvenmesi anlatılır. Diğer yanda da salgın anlatısı üzerinden Atatürk'e benzer bir karakter yaratılarak (Kolağası Kâmil) Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti, şeyhlerin hükmü- inkılaplar çatışmasında veba metaforik bir içerikle sunulur. Düşünceli okur bu karşılaştırmayı Lacan'ın 'Babanın Adları' (Lacan, 2012) kavramıyla okur ve romanda mutlak baba imgesini yok ederek bireyleşmenin mümkün olduğunun anlatıldığını fark eder. Veba bu farkındalıkla düşünceli okurun gözünde Şark vebası mirasından da kurtulacaktır.

SONUÇ: Hem Saf Hem Düşünceli Okur Gözünden Edebî Türün Veba ile Sözleşmesi

Sağlık sosyolojisi bakımından mikropların durumu üzerinden bir değerlendirilmeye başlamak toplumsal bilinçdışından aktarılan genle direncin taşınması gibidir. Bu aktarım bir savaş kültürüdür. İstila ve mücadele ikilemindeki bu miras ticaretle, savaşla taşınır ve bir ölme hâline dönüşür. Alan Kellehear'ın *Ölme Üzerine Bir İnceleme* kitabında belirtildiği üzere ölme konusundaki faillik teorileri bir tür kopuş olarak görülür ve ölmenin yalnızca beden enerjisinin yavaşça çekilmesi değil, "ölmekte olan kişinin kendi ölümünü düzgün biçimde yönetebilme sorumluluğu alamaması"dır. (Kellehear, 2015: 180) Ölümün toplumsal algılanışı ise hastalıklarda mümkündür. Veba konu olduğunda ölmenin demografisi üzerine düşünmek gerekir. Çünkü ölüm belgesinde görülen sebepler toplumlarda sağlık sorunlarının ve hastalıkların yönetilmesine dair önemli ipuçları sağlayan bir şeydir. (s. 153) Bu yönetim "epidemiolojik geçiş teorisinin iki aşamasına, yani salgınlar ve kıtlıklar çağı ile dejeneratif hastalıklar çağı"na odaklanır ve hastalanmanın doğasındaki değişmelerin tek başına modernleşmeden değil, kır yaşamından kent yaşamına geçişten kaynaklandığı ileri sürülür." (s. 155) Bu varsayımın Lieberman'ın *İnsan Vücudunun Öyküsü*'nde popülasyonun artmasının salgınları arttırdığı düşüncesiyle de birleştiği görülür. (Lieberman, 2015: 316)

Foucault'nun *Kliniğin Doğuşu*'nda sosyal tıpta hastalığın asla doğada yer alan patolojik bir durum olmadığı anlatımı, toplumsal ve tarihsel süreçlerle ilişkilendirilen tıbbi algının arkeolojisi şeklinde anlaşılabilir. (Foucault, 2002: 47) Burada beden sosyolojisi bakımından panoptizm olarak ifade edilen gözetim araçları tartışılır. Foucault'a göre sosyoloji, sosyal tıbbın bir alt dalı hâline gelmektedir, panoptizmin yarattığı şey ise bir tecrit toplumdur. Beden kendisinin

toplum faydasına yargılanmasına izin vermektedir. Ancak toplulukların yeniden yapılanmasında hastalıkların tarihi perspektiflerinin itici bir güç olduğu da aşikârdır. Sherman'ın *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*'ta Avrupa topluluklarının genetik hastalıkların, geçen iki yüzyıl içinde İngiliz, İspanyol ve Rus kraliyet ailelerinin yazgısını değiştirdiği ve Lenin, Franco ve Hitler'in iktidara gelmesinde etkili olduğu açıklanmaktadır. (Sherman, 2020: xi) Sonuç olarak tecrit bir nevi toplumsal denetim için bir araç olabilmektedir. Ancak bu araçla politik bir statü de kazandırabilmektedir. (Svendsen, 2017: 149) Vebanın ekosistem üzerinden takibi de düşünüldüğünde kaygıların insan merkezli tabiat anlayışı gösterdiği ve tarihin örüntülerinin kurgu üzerinden dramatik inşanın kolektif üzerindeki etkileriyle metne politik sembolizm olarak da bakmanın halk sağlığı sosyolojisini önemli kıldığını göstermektedir. Pamuk'un bu eseri toplum merkezli tarihsel ve sosyolojik eleştiri teorileri üzerinden görebilmenin ve bunun sonucunda da geçmiş ile şimdi arasında çoğulcu bir bakış kurabilmenin mesajlarını vermektedir. Onun hem saf hem düşünceli okurları gerçeğin tek olmadığını ve çoğullaştığını halk sağlığı üzerinden temellendirebilecektir.

KAYNAKLAR

- Carr, Edward Hallet (1996). *Tarih Nedir*. (Çev. Misket Gizem Gürtürk, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Crawford, D. (2019). *Ölümcül Yakınlıklar*. (Çev. Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları.
- Eco, U. (2008). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Çev. Kemal Atakay), 4. Baskı. İstanbul: Can Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Kliniğin Doğuşu*. (Çev. Şule Ünsaldı). Ankara: Epos Yayınları.
- Geppert, H. V. (1976). *Der Andere Historische Roman*. Theorien und Strukturen Einer Diskontinuierlichen Gattung. Tübingen.
- Han, B. (2020). *Şiddetin Tipolojisi*. (Çev. Semih Sökmen), 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hutcheon, L. (2020) *Postmodernizmin Poetikası* (Çev. Yunus Balcı) Ankara: Hece Yayınları.
- Oylubaş Katfar, D. (2020). *Klasik Tarihi Romanda Karakterleştirme*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri. (Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2017-7222 kodlu proje ile desteklenmiştir.)
- Kellehear, A. (2015). *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. Barış Zeren), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Lacan, J. (2014). *Babanın Adları*. (Çev. Murat Erşen), İstanbul: Monokl Yayınları.
- Lieberman, D. E. (2015). *İnsan Vücudunun Öyküsü*. (Çev. Raşit Bilgin), İstanbul: Say Yayınları.
- Pamuk, O. (2011). *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2021). *Veba Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sherman, I. W. (2020). *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*. (Çev. Emel Tümbay /Mine Ang Küçükler), 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sontag, S. (2005). *Metafor Olarak Hastalık*. (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Svendsen, L. (2017). *Korkunun Felsefesi*. (Çev. Murat Erşen). İstanbul: Redingot Kitap.
- Turner, B. S. (2019). *Beden ve Toplum*. (Ed. İrfan Kaya), Ankara: Nobel Yayınları.
- Varlık, N. (2017). *Osmanlılarda Veba*. İstanbul: Kitap Yayınevi.